

Ulûm-i İslâmiyye -2-

Üçüncü nüshasından mâ-ba'd

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الحمد لله الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لہ
ولا ندرک

(Rûm/8)

Akl-ı beşer marifetullah için evvel emirde kitâb-ı kâinâtın sûtûr-i hikmet-meşhûnuna atf-ı nazar-ı ibtisar edince gerçi isbât-ı vâcibü'l-vücûda rehyâb-ı muvaffakiyyet olur. Fakat isbât-ı vâcib bir idrâk-i mücmeldir ki -gayet karanlık bir gecede yoldan giden bir yolcunun yanı başında bir hareket vâki' olmasından orada kendisinden başka bir şeyin mevcut olduğuna katiyyen hükmettiği ve sonra da kendisine karşı "Adam sende orada hiç bir şey yok iken, sen evhâma kapılmışsın" denilmiş olsa şiddetle müdâfa'a edeceği, şu kadar var ki, orada kendisinden başka, varlığına hükmettiği şeyin neden ibâret olduğunu tamâm-ı hakîkatiyle bilemeyeceği gibi- bir mü'essir-i mahsûsa ihtiyacı her zerresindeki te'sîrât-ı muntazama ve gayr-i muntazama ile beyan edip duran şu kâinâtta akl-ı beşere yalnız o mü'essir-i mahsûsî, yani kavânîn-i âlemin kat'an taht-ı te'sîrine giremeyecek ve "بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" (Şûrâ/11) sıfat-ı lâ-yeteğayyariyla mevsuf bulunacak bir zât-ı ecell-i a'lânın yalnız varlığıyla sıfat-ı zâtiye-i külliyyesinden bazılarını bilmekten ibaret olduğu cihetle, nezâyid-i feyz-i marifetullah ile âlem-i insâniyyetin müste'id olabildiği mertebe-i tekemmüle vâsıl olması ancak taraf-ı Sübhânîden ihsan buyurulacak kitâb-ı hakikat-nisâb hitâbın talimât-ı şükûk-ı ber-endâzânesine arz-ı ihtiyaç eder.

Bilakis ilk önce o kitâb-ı hitâba ve onun muhteviyât-ı mukaddesesindeki mâ-fevka'l-beşer hakâyık-ı 'âliyyeye 'atf-ı nazar-ı istidlal edilecek olursa bir çok müşkilâtı iktihâma lüzûm kalmayıp doğrudan doğruya maksad-ı aslîye şürû' edilmiş olur. Lakin sahrâ-neverdân-ı marifetin râhzeni olan te'vîlât-ı vehmiyeden tamamiyle tahlîs-i girîbân için behemehâl kitâb-ı kâinâtın meded-hâh olmak lüzûmunu hisseder. Çünkü şu müşâhed-i şü'ûn akl-ı beşerin ilk sahîfe-i ma'ârifidir. Fi'l-vâki', bir hâlik-ı lem-yazel tarafından teblîğ-i emr ü nehye, tefhîm-i va'd ü va'ide memûren gönderilmiş bir sefir-i ilâhî olduğunu dava eden ümmî bir zât-ı emniyet-simât-ı kudsînin isbât-ı müdde'â zımnında fermân-ı risâleti olmak üzere ibraz ettiği

burhân-ı Kur'ân'ın, o fermân-ı 'âlî-şânın gerek o zamanda gerekse o zamandan beri geçen bin üç yüz bu kadar sene zarfında bütün âlem-i ins ü cinni bî-pervâ meydân-ı imtihâna çağırıp da -aleyhine hücum eden mu'terizlerin kemâl-i şiddet ve hiddet-i asabiyyetine rağmen- mağribde yetişen bir edîbin meşrıkda kelâmı tanzîr etmekte bulunan şu âlem-i insâniyyette bir misâline, hattâ en kısa sûresinin bile nazîresine imkân hâsıl olamadığını ve el-ân o ilân-ı hakikat beyânında kemâl-i celâletle devam eylemekte bulunduğunu sahib-i fikr-i selîm ve mâlik-i vicdân-ı müstakîm bir kimse -zevk-âşînâ-yı belâğat olmasına hâcet olmayarak- kemâl-i insâf ile mütâla'a eder etmez o furkân-ı hakîmin makûlât-ı beşeriyyeden olmayıp hakikat-i nübüvvet-i Muhammediyyeyi teyit ve tasdik etmek ve dîn-i İslâm'ın mevzû'ât-ı beşeriyeden değil, kırk yaşına kadar kimseden tahsil-i marifet etmediği kat'î bulundan "Muhammed Emin Arabî (sallallâhu aleyhi ve sellem) hazretlerine birden bire cânib-i gayb-ı ehadiyyetten ta'lim ve telkin buyurulmuş bir lütf-i 'âl-i ilâhî olduğunu bildirmek için min-tarafillah bahşedilmiş bir mucize-i hidâyet-nümâ olduğunda tereddüt etmez ve binâenaleyh bu kelâm-ı kudsînin sahibi dahi yine eserden mü'essire istidlal sûretiyle isbat ve iz'an eder.

Demek oluyor ki, gerek kitâb-ı kâinattan ve gerek kitâb-ı hitaptan marifetullâha vâsıl olmak her halde eserden mü'essire istidlal ile hâsıl olabiliyor. İstidlal ise nûr-i aklın, kuvve-i müfekkirenin hasâisindendir. Tecrübe, istikrâ ile, fen ile vücûd-i bârî bulunamaz. Zaten tecrübeden, istikrâdan sonra ahkâm-ı fenniyyeye hatta müşâhedât-ı ibtidâiyyeye dâir hükm-i kabûlü veren yine akıldır.

İşte bu hikmete mebnîdir ki akıl, ahkâm-ı şer'îyyede medâr-ı teklîf olmuştur. Şu kadar var ki ulemâ-i İslâm'dan Mu'tezile'ye göre medâr-ı müstakildir. Her akıllı olanın mükellef olması lâzım gelir. Ehl-i Sünne ve'l-Cemâ'a'ya göre asıl medâr-ı teklîf husûsiyet-i insâniyye olup akıl da insâniyyetten bir cüz olmak üzere medâr olmuştur. Bundan dolayı insandan daha âkil bir mahlûk bulunmuş olsa kendisine insan nâmı itlâk olunmadıkça mükellef add edilemez. O gibi mahlûka mükellef demek bir peygamberin ayrı bir tebliğine muhtaç olur.

Bugün ya hatî'ât-ı târihiyyeye atfederek veya eski insanları zekâ-yı tabî'î itibariyle şimdikilere nisbetle behâ'im kabilinden addeyleyerek enbiyâ-yı izâmın mucizât-ı maddiyelerini zamanıyla da olduğu gibi hurâfât veya göz boyacılığı gibi telakkî etmek isteyen mükâbirîn hakikate karşı her zaman ve "Halep orada ise arşın burada" deyip duran Kur'ân-ı azîmü's-şânın i'câzını anlamak Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin Tefsîr-i Keşşâf

hâşiyesinde de işaret buyurduğu üzere, belâgat olduğu gibi ya tabi'î veya tahsilî zevk-i belâgatle müyesser olabileceği misillü, gerek Arapça bilsin gerek bilmesin, bir akl-ı selîmin sâbikan beyan olunduğu üzere yürütüvereceği bir nazar-ı mütâla'a ile istidlâlından daha kolay ve umûmî olarak hâsıl olabileceği der-pîş edildiği sûrette de netice yine aklın eserden mü'essire istidlal edebilmesiyle karîn-i sübût olabileceğinden işe -Kur'ân'ı bile içinde bulduğumuz- şu âlem-i kevn ü şuhûddan başlamak her halde ufak olmakla, marifetullah hakkında kanâat-i vicdâniyye-i insâniyyenin itmi'nân-ı kâmilî için kâinâtın âfâk ve enfüsünü tefekkür ve tedebbür etmek, en aşağı dünyanın ne mal olduğunu tedkik ve teftîş eylemek Kur'ân-ı tecellî bünyanda kerâren mirâren emir buyurulmuştur.

Âlemin zaten ve zamanen ibtidâsından intihâsına kadar bi'l-cümle mevcûdâtı, nakîr ve kıtmîriyle meşhut olabilseydi, insan meşhûdâttan sonra marifetullâhı sühûletle iktisap edebilirdi. Bu sûrette beşeriyet için marifetullah belki 'ayânen sabit olup müşkilat kalmazdı. Ve o vakit mütefennînler rusûl-i kirâm hazerâtından daha yüksek bir mertebede bulunurlardı. Ne çare ki, kudret-i beşer buna müsaîd değil... İnsanlar ne kadar merhale-peymâ-yı fûnûn olsalar, malumât-ı şuhûdiyyeleri kâinât içindeki mevki'leri kadar mahdûd bulunuyor. İnsanları merâtib-i 'âliyye-i ma'ârife îsâl edecek vâsıta nûr-i akıldan ibaret kalıyor.

Bundan dolayı kemâlât-ı beşeriyye kıymet-i akliyye ile mütenâsib olmuştur. Aklın hükmü varsa marifet-i beşeriyyenin de ehemmiyeti var, yoksa yoktur. Binâenaleyh akıl, evvel emirde kendisinden başlayıp sonra âlemde hikmet-şinâslık eyleyebilir.

Bu noktadan başlar başlamaz birçok insanlar akıllarına mahsûsâtı, bedîhiyyâtı bile kabul ettiremeyip kendileri dâima bir âlem-i rüyâda tanıyarak ne sorulsa "bilmiyorum" demişler, gitmişler. Ma'mâfih birisinin ensesine diğer birisi tarafından bir tokat indirmiş olsa, "nedir o?" demekten kendini alamayıp "Hiçbir şeyden haberim yok" diyememiş olduğu gibi, birçokları da nazar-ı aklın ilm-i yakîn ifade edemeyeceğine kâil olmak istemişlerdir ki, bunlar "Mevâkîf"'da berveçh-i âtî zikrolunmuşlardır:

1- Vaktiyle Hindistan'da türeyip tenâsüh itikadını terviç eden ve "Sümeniyye" (Budizm) yâd olunan bir tâifedir ki, bunlar nazar-ı aklın ne ilâhiyyâta ne de başka bir şeyde katiyyen ilm-i yakîn ifade edebileceğini iddia etmişlerdir.

2- Zamaniyla gelen riyâziyûndan bir fırkasıdır ki, nazariyât-ı akliyenin yalnız riyaziyâtta katiyyeti müfid olup ilâhiyyâtta hükm-i zannîden mâ'adâ bir şey hasıl edemeyeceğini kâil olmuştur.

3- Tâife-i melâhidedir ki, marifetullâha nazar-ı aklî ile vusûl asla mümkün olamayacağını bil-iddia, ancak bir muallim-i kudsi-şîmin mâ-fevka'l-akıl telkînât-ı mahsûsasına ta'lik-i keyfiyet etmişlerdir. Zamanımızdaki melâmiyyûn bunların serpintisi olduğu gibi, erbâb-ı fûnûnun kısım-ı a'zamı da birinci ve ikinci fırkaların vadi-i hatalarında dolaşmak istemişlerdir.

Şurası gariptir ki, bunların cümlesi i'tâ ettikleri şu üç hükm-i kat'iiyi yine aklen i'tâ etmişler ve davalarını da sadece nazariyyât-ı akliyye ile ispata kıyam etmek istemişlerdir. Kütüb-i kelâmiyyede etrâf-ı mebâhisiyle mevcuttur.

Ulemâ-yı İslam ise nazariyyât-ı akliyyede fikrin sahîhini sakîminden tefrik etmek husûsundaki müşkilâtı itiraf etmekle beraber, Kur'ân-ı celîlî'l-beyânın verdiği ehemmiyet-i mahsûsadan ibret alarak akli ne büsbütün mühmel, ne de her meselede hod-pesendlik edecek kadar serbest bırakmışlardır. Belki, âlem-i insanın hiss-i teâlî-cûyânesi sevkiyle atılmak istediği her kıt'a-i marifette, açık havasında bulunduğu her sâha-i hakikatte nûr-i akli mişkât ve miftah ittihaz eylemişler, ibtida aklın mücmelen olsun bir hüküm-i kat'îsine mürâca'at ittikten sonra tafsîlât-ı dâhiliyyeyi başka vâsıtan beklemişlerdir.

Ulemâ-i İslam akli nasıl büsbütün atabilirlerdi ki, insan, vâsıta-i idrâki ne kadar çok, mürşid-i hidâyeti ne kadar sâdık olursa olsun her halde onun bir teveccüh-i mahsûsuna ve bir hükm-i kat'îsine ihtiyâc-ı zarûrî ile muhtaçtır. Müdrik odur, hazâ'in-i idrak onun kalem-rev hükûmetidir. Ulemâ-i İslam akli nasıl mürşid-i müstakil tanıyabilirlerdi ki, her hakikati akli mücerred ile hal etmek dâ'iyesini taşıyan felâsife-i Yunânî bir sûret ve heyûlâda bırakmış ve evdeki pazarın çarşıya uymadığını kablinden tahayyül ettikleri nâ-kâbil-i hark ve iltiyam felekleri yıkmak için kendilerini nice zamanlar uğraştırmış idi.

Ey erbâb-ı 'ukûl: Sofistâiyye gibi kendinizi inkar edenlerden değilseniz bakınız kendinizden yine kendinize doğru doğup gelecek olan nûr-ı manevîyi takip ediniz. Bugün fûnûn-i muhtelifeye âid kitaplar dolusu malumâtın mevzû'unu teşkîl etmiş olan nefsiniz hakkında uzun sözün kısası şunları söylemekte tereddüd etmezsiniz sanırım.

İnsan denilen şu vücûd-i mahsus, hemen havâss-ı umûmiyye-i kâinâtın bir fezlekesi gibi fâ'iliyyet, mü'essiriyyet için iktizâ eden evsâf-ı mühimmenin bir cilve-gâhı olarak yazın tozlarını, kışın çamurları çiğnemekte olduğumuz kara toprağın çerleri çöpleri, mevâdd-ı âdiyyesi meyânından süzülüp, her ne tarafına her ne sûretle bakmış olsak cezr ü medd-i nazarımızla mütenâsip bir kuvve-i elastikiyyeye mâlik imiş gibi daralıp genişleyen bir kubbe-i fîrûze-fâm-ı acîb ile donanmış olan ve zerresinden ecrâmına kadar bir vecd-i velehfürûz ile dâima raks ü cevelân ederek dönüp işleyip giden bedi'u'l-intizam bir fabrikanın inbiklerinden fırlayarak sahne-i şühûda atılıyor değil mi?

Şu halde insan, meczûb-i kudret-i fâtıra olan şu rahm-i hâkdânîden “□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□” (Âl-i İmran/59) hükmünce tevellüd etmiş bir tıfl-ı nâzenîndir.

Kâinât içinde hacmi kadar nahif, havası kadar hafif, hafifliği kadar da zayıftır. Bir vakit a'mâk-ı arzda, bir vakit hüceyrât-ı nebâtiyede, bir vakit uzlet-gâh-ı sülb-i pederde ârâm ettikten ve aslında hiçbir eseri bulunmayan birçok havâssı iktisâb etmek için bir vakitte rahm-i mâder denilen tekevvün-hâne-i beşeriyette yatıp yuvarlandıktan sonra bir vâveylâ-yı girûdâr ile dehen-i cânver-i hayata atılmış bir lahm-pâre bî-tâkattir ki bir pirenin zebûnu, bir iğnenin dilhûnudur. Vücudu var fakat bir zerre-i câmide kadar metin değil, hayatı var lakin bir cânver kadar kavî değil. Otuz sene evvel geçmiş bir hâdisenin hâtırâtıyla öyle bir te'sir-i dilharâşa mahkûm olur ki düşünce düşünce verem olur gider. Milyonlarca sene sonra vukû'unu takdir eylediği bir emelin neşve-i cân-fezâsıyla belki şuûrunu kaybeder.

Yok öyle değil...

İnsan bir hârîka-i fitrattır ki âlemin en muhkem kuvvetleri onun kuvve-i tedbirine karşı zebundur. Dâhilindeki kuvve-i muharrike ile elektriklenince neşr edeceği savâik-i muhrika âlemi zelzele-i saat içinde bırakır. Dest-i mehâretinden çıkan bir mermi ile memleketler hâksâr olur. Ağzından çıkan bir çift sözülle medeniyetler târumâr olduğu gibi yine bir çift sözülle tâze hayat bulur.

İnsan numûne bir melkûtîdir ki bânındaki harita-i maneviye üzerinde kâinat irtisam eder. İnzivâhânesinde karıştırdığı sahâif-i kütüb üzerinde semâları seyr ü temâşâ eyler.

Çeşm-i istikşâfımın nûrû'l-emel her sâhası

Ben neyim bilmem ki seyr-i arz ve eflak isterim.

Demekle kanâat edemeyip duyduğu başka bir zevk-i tabî'î ile yükselir. Bütün kuvâ-yı mâddiyyeden nihân nice hakâyık-ı 'âliyyenin tahkîk ve tasdîkine kavânîn-i mütekâbilândan bol bulur.

İnsan olur ki fezâil-i 'âliyyesiyle meleklerle karışır. İnsan vardır ki habâis-i mütevâliyyesiyle fuzalât-ı âlem sayılır.

İnsan olur ki mazhariyyet-i gaybiyyesi cehâlet içinde marifet, niyyât-ı hasenesi mezâlim içinde ma'delet ihdas eder. İnsan vardır ki tesvîlât-ı şeytâniyyesi marifethâneleri berbâd, eyvân-ı ma'deleti vahşet-âbâd eyler.

İnsan olur ki nefha-i enfâsından emvât dirilir. İnsan vardır ki râ'îha-i kerîhesi âlemin sümûm-i hayâtı kesilir.

İnsan olur ki hilm ü tevâzu'u selâmet-i tab'î nazarında kendisinden başka bir hakîr gösteremediği için bir karıncanın bile azamet-i hukûkunu pîş-i im'ânında bulundurur. İnsan vardır ki kibr ü gurûru kendisinden başka bir sâhib-i kibriyânın vücûduna kâil olmak istemez, firavunluk vâdîsine ehrâm dikmeye çalışır.

İnsan olur ki âlemde hiçbir şeye inanmaz, kendini bile inkâr eder. Yine insan olur ki mümteniât-ı zâtiyyenin tecvîzine kadar gider.

Velhâsıl insan bir sırr-ı bedî'-i bî-medânîdir ki düşünür, bilir. Bildiğine meyl eder. Her meyl etdiğini ister. Her istediği yapmaya çalışır. Şu kadar var ki her çalıştığını yapar, yahud yapamaz. idrâki vâsi', irâdesi bî-mâni', fakat ef'âli şart ve kayda bağlı. Ulviyeti bilir, semâyâ çıkmak ister... elinden tutmalı. Makâsıd-ı hayâtı tanır, dünyâyı ihyâ etmek ister... zemîn ve zemâna bakmalı.

Mâ-ba'dı var..

Bayezid ders-i âm mülâzımlarından

Elmalılı Küçük Hamdi (Yazır)

Hazırlayan ve Editör: Emir Çakır

Link

https://isamveri.org/pdfosm/D00524/1324_5/1324_5_KUCUKH.pdf